

МІЛОСЛАВ НОВОТНИ. ЦВИНТАРІ КАРЕЛА ГИНЕКА МАХИ

Переклад із чеської та коментарі – Галина Клічак

Перекладено за виданням: Miloslav Novotný¹, Hřbitovy Karla Hynka Máchy, Literární noviny. Ročník 12, číslo 6, strany 118-119, rok 1939. (Оцифрований архів Інституту чеської літератури. – Режим доступу: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitN/12.1939/6/118.png> та <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitN/12.1939/6/119.png>)

Стаття присвячена перепохованню Карела Гинека Махи у Празі. Автор вдається до осмислення доробку письменника та пропонує аналіз байронічного та чеського стилю поетичного романтизму у творчості Карела Гинека Махи.

Карел Гинек Маха (1810–1836) – чеський поет-романтик, художник, якого вважають основоположником доби романтизму в Чехії і його найяскравішим представником. Окрім поезії, Маха писав ще й прозу, його визначним прозовим твором є роман «Цигани» (Cikáni), написаний у 1835 році. Захоплювався театром, написав чотири драми. Помер від холери незадовго до власного весілля. Був похований у місті Літомнержіце, де його і застала тяжка хвороба. Найпопулярнішим і найвизначнішим твором стала поема «Май» (1836), що належить до творів, які й досі найбільше перевидаються на території Чеської Республіки.

К.-Г. Маха як митець, на жаль, не був визнаний за життя, це й досі гнітить чехів. Критики-сучасники звинувачували молодого поета у недостатньому співчутті до страждань рідного народу. Також закидали надмірне нечеське і неслов'янське захоплення стилем Байрона.

Поет із 1835 року вів щоденник – основне джерело, яке зараз дає його дослідникам достовірні факти про думки й емоційний стан поета. Але цей рукописний свідок життя митця й досі викликає протиріччя, оскільки творився за допомогою вигаданих Махою шифрувань. Вперше щоденник був розшифрованим чеським прозаїком Якубом Арбесом у 1884 році. Повністю його зміг розшифрувати і опублікувати Карел Янський у 1920-х роках, але й нині зафіксовані у щоденнику Махи переживання і, відповідно, їхній вплив на творчість найвизначнішого представника чеського романтизму цікавлять літературознавців.

Перепоховання Махи відбулося у травні 1939 році. Його останки були вивезені з Літомнержіц (це вже були заселені німцями Судети) і перевезені у Прагу. Труну несли на руках через всю столицю. На перепоховання прийшло понад сто тисяч пражан. На той час акція мала і масштабний антифашистський підтекст — Маху демонстративно забрали із заселеної німцями землі і повернули чеському народові. Ховаючи Маху знову, чехи ховали знову і власну свободу. Відтоді Карел Гинек Маха вважається не лише символом національного чеського мистецтва, а й символом чеської свободи.

¹ Мілослав Новотни (1894–1966) – чеський прозаїк, фахівець із історії літератури, бібліограф, фахівець із історії мистецтва, перекладач. Тривалий час досліджував творчість Карела Гинека Махи.

Якщо ми знову із трепетом візьмемо до рук поживклі сторінки щоденника Карела Гинека Махи за 1835 рік, чари записів якого не минають із роками, то вже на першій сторінці, в першому ж розчерку пера і, врешті-решт, у першому ж його реченні знайдемо запис особистих вражень поета від цвинтарю: «16 вересня 1835 рік. У післяобідні години я ходив по пагорбах над новомнєстським² цвинтарем. Звідти відкривається прекрасний краєвид на Прагу, особливо під час сходу і заходу сонця чудесний вигляд мають у темно-синіх і рожевих тонах гори, що облягають Прагу. Найкраще виглядають глибоко опівночі Мілешов і Коштял³. Напевно це їх віддаленість, а може це їх вищість на рожевому небі так тугу мою будять, коли я спостерігаю за ними: тугу до далечіні чи тугу до височіні. Потім на цвинтарі я прочитав російський напис на надгробку Єлени Тепєнєвни, який пізніше собі запишу. Ми знаємо, що земля не відчуває нас і людям важко навіть уявити, що колись чужа земля прийме прах наш, може думка, що чужинці від нашого праху отримують підживлення і є тому причиною.

На гробі Рубеша і його дружини, уродженої Врбової, поставлений Геній, ноги і руки якого є прекрасними, а от тіло і голова дуже погано зроблені...».

Цей запис є надивовижу пророчим, це ніби узагальнення всього того, чим були для поета цвинтарі зі своїми жахами і поетичністю. Саме звідти він черпав натхнення як сучасник своєї доби, закоханий на той час у дуже модні цвинтарні символи, а також це узагальнення того, що в них він знайшов живильне джерело своїх злетів над землею, над часом, над вічністю.

Насамперед, любов до цвинтарів, до їхніх похилих верб, до їхньої сонної тиші, жодним чином сама по собі не характеризує автора поеми «Май». Вона не є особистим проявом душі Махи. Молодий поет, який захоплено шукає зразки, які б мали йому допомогти принести спокій розтерзаній душі, невпинно наражається на цвинтарні мотиви та враження від них у своїх літературних учителях.

Новонароджене століття принесло із собою державу-банкрута, а також виснаження від наполеонівських воєн. Після воєнних нальотів йому нічого не залишалось, як притиснути до серця рідну землю і бути задоволеним мирним земним диханням міщанського побуту. В житті, де лише ти є егоїстичною метою і сенсом усього, постійно починає приходити мала, дуже скромна, невпевнена думка про те, що одного разу ця дрібненька часточка існування закінчиться і тоді тіло охолоне й буде покладене до цвинтарної землі.

Найбільшою розрадою від того тотального цвинтарного жаху, від того всезагального звикання до думок про смерть стає оте найчутливіше – мистецтво. Як образотворче, так й словесне. Мистецтво бідермаєра. В літературі проявляється така тенденція доби замальовками цвинтарів, жахливими і моторошними опівнічними сценами, завиваннями на сільських цвинтарях; в архітектурі – т. зв. цвинтарною модою стали скошені колони на

---

² Нове Мнєсто — історична частина Праги.

³ Історичні квартали Праги.

кладовищах, перевернуті смолоскипи, скульптури геніїв, які замислено плачуть.

Маха не був захищений від всього цього. Він читав таку ж літературу, повну холодних трун, із яких виринають праматері, а поезію англійських цвинтарів відкривав для себе систематичними відвідинами цвинтарів празьких. Свої враження поет скрупульозно записував. Поневолення рідної землі і намагання будителів⁴ Відродження воскресити націю надавало таким емоціям пригніченої тональності. Поет, батьки якого жили на Новому мнесті, мав можливість вивчити цвинтарі своєї парафії, наприклад, Ольшани, де він і сам був би потім похований, якби помер у рідному місті. Також він познайомився і з іншими празькими цвинтарями, зокрема, з малостранським цвинтарем, який до наших часів зберігся тільки частково з фронтальної сторони і лише як архітектурна пам'ятка місця поховань. Місто, де повільно і тяжко дихалося, лежало у труні, неначе принцеса, яка заснула. Тоді цвинтарі були для Махи немов створені для того, аби саме з них він вбирав у себе відчуття тяжкості, жаху і приниження — втіленого загального образу того періоду.

Але по-друге, Карел Гинек Маха не був лише одним із багатьох, яких уярмив історичний час. Таким собі одним із когорта малих, пересічних незначних поетиків. Його потужні життєві сили не хотіли задовольнятися поезією вмирання. І про це нам говорить ще один його запис у щоденнику від 16 вересня 1835 року. Він залишився боржником цвинтарному стилю своєї доби, але відлетів від нього до далечини і височини, а окрім того ще й замислювався над метафізичною суттю людської долі. У словах *«а все ж сумно людині подумати, що колись чужа земля прийме наш прах, може думка, що чужинці від нашого праху отримають підживлення і є тому причиною»* ми знаходимо свідчення про метафізичне завдання для генія, про смисл його життя у позасвітті: *«мій власний народ має потребу у підживленні з праху мого, а тому мене роз'їдає жах, що чужа країна колись отримає моє тіло»*.

Геній, який, не зважаючи на вплив своєї епохи, якимось метафізичним злетом піднявся над землею, *«що нас тримає за п'яти»*, зміг і в злиднях, і в похмурій кімнатці квартири своїх батьків на Добитчій ринку⁵ написати поему «Май». А перевезення останків поета на Вишеград⁶ із землі, де його тіло спочивало сто років, дало нам цього річ можливість дізнатися про одну з останніх (а може і найголовніших) причин тієї сили, тієї міці, тих плюсів, які нас досі надихають і у віршах, і у прозі Махи, і у кожному його реченні. Це була людина досконально здорова, сильна, красива. Його здоров'я, сила і краса не піддалися ані цвинтарному голосінню, ані *fantasmatu noctis*. І як його тіло було здорове і красиве, так і душа його була обдарована всіма щасливими дарами, тому з цієї гармонії і з тієї злагоди над трясовиною жахів та пристрастей і змогла вирости Махова поезія, Махове безсмертя.

⁴ Будителі – загальна назва, походить від чеського дієслова *budit* – «будити, пробуджувати». Так називали культурних діячів, активістів чеського національного Відродження XIX століття.

⁵ Квартал у Празі.

⁶ Вишеград – давня фортеця, звідки походить назва історичного району в Празі. Вишеградський цвинтар – місце поховання визначних діячів Чехії, чеський аналог Байкового кладовища.